

Eliška, kněžnička z Ostrohu.

Mravoličný obraz ze 16. století.

Sděluje

Karel Vladislav Zap,

professor dějepisu a zeměpisu při c. k. české realní škole v Praze.

(Čteno dno 5. ledna 1852 v hist. sekci kr. české společnosti
nauk.)

Že vysoký rod a znamenité věno může se státi příčinou nejnešťastnějšího osudu mladé panny, jížto se obyčejně všecky ráje na světě otvírají, toho zvláštní příklad poskytuje život nešťastné Elišky, kněžničky Ostrožské, nejbohatší to zajisté nevěsty svého času v celé říši slavného Sigmunta Augusta, krále Polského a velkého knížete Litevského. Nevíne, čemu se více diviti, či té urputné neustupnosti a tomu nepochopitelnému podivínství matky, či té neobmezené podlehlosti a téměř báječné poslušnosti dcery, jejížto pravé smýšlení a vlastní hnutí srdce při všech těch smutných osudech, jež jí matka svéhlavě připravila, zpytatelí tajemnou rouškou zahalena zůstávají. Poslední tato okolnost, poskytující ostatně básníkům a novellistům svobodné pole smyšlenek, ubírá ovšem mnoho půvabu příběhům těmto, nicméně jsou ony tak znamenité, že jsem za prospěšné uznal, materialy, pokud mně možno bylo jich se dopídití, sebrati, a o svých silách o vylíčení těchto příběhů se pokusiti, čímž snad mnohému čtenáři vděk přijíti doufám.

Téměř u prostřed chleborodného Volyně, na daleké a močálovité, opodál nízkými pahorky rozčeřeně rovině nad Horyněm při malém jezírku leží město *Ostroh* (Ostrog), lidnaté a hlučné, jak obyčejně plné židův, plné krámkův a

lávek i židovských krčm, ozdobené hezkým počtem katolických kostelů a klášterů a ruských církví, však též každému vzdělanému *Slovanu* dobře povědomé. Ostroh totiž zaujímá též čestné místo v historii literatury slovanské, jež mu zjednala *Ostrožská bible* a znamenitý její původce. Však právě původce této bible neposlední místo zaujímá i u vypravování nynějším, a černý, do polovice ve zříceninách pohřžený zámek Ostrožský jest ze mnoha ohledův zvláštní pozornosti hoden. Nynější újezdní město Ostroh bývalo druhdy hlavním místem rozlehlého dilního knížetství a ohromných statkův, jimiž vládla nejzámožnější svého času rodina v celé Polské říši, *knížata* totiž *Ostrožští*, potomci Rurikovcův a Vladimíra Velkého. Kníže Daniel, synovec Daniele krále Halického, první knížetem Ostrožským psáti se začal. Jeho rod květl vždy při velikých dostacích, ač později Volyň velkým knížatům Litevským podroben byl a s Litevskými zeměmi zároveň králům Polským se dostal.

Nejslavnější toho rodu pán byl *Konstantin, kníže Ostrožský*, polní hetman Litevský, a jeden z nejzasloužilejších vůdcův v dějinách polských, o kterém legat papežský v listu svém k papeži do Říma napsal, „že jest cnostný jako Numa, a udatný jako Romulus, že zvítězil ve třidce a třech bitvách, a jen škoda, že prý byl kacíř“ (rozuměj pravoslavný) ¹⁾. Pro zvláštní vyznamenání dovolil mu král Sigmunt I. Jagellovec, že k němu u vítězoslavném průvodu přijížděti směl jednou do Vilna, po druhékrát do Krakova. Umřel r. 1533, a jeho skvoštný náhrobek v jedné ruské církvi náleží posud mezi přední znamenitosti staroslavného Kyjova.

Sláva velikého bohatýra přešla i na jeho dva syny, *Eliáše* a *Basila Konstantina*.

Eliáš (Ilia) rád byl vidán na dvoře královském, a když se staral o urozenou polskou pannu *Beatu Kościeleckou*, která na dvoře královském jako vlastní dítě vychována byla, rádi mu ji dali za ženu, a slavnou vystrojili svadbu, na

1) Niesieckého: Herbarz Polski. T. VII. Ostrogski.

kteřé při kolbách ženich ukazuje svou obratnost, na ostro se potýkal s králevicem Sigmuntem Augustem, tehďáž již korunovaným nástupcem trůnu. Z mnohých okoličností uzavírám, ač jistých důkazů právě při ruce nemám, že Eliáš, kníže Ostrožský, tehďáž i pravoslavnou církev opustil, a buď z vlastního přesvědčení, buď královskému dvoru a své nevěstě k vůli, do lůna římsko-katolické církve vstoupil.

Plod manželství toho byla jediná dcera, *Elžběta* čili *Halska*, jak ji tehďáž nazývali ²⁾. Kníže Eliáš přežil však svého otce jen o 6 let, netěše se dlouho z manželství svého, jež mu paní Beata, tuším, nehrubě oslazovala.

Když ležel na smrtelné posteli, řekl k plačící Elišce: „Milá dcero! místo mně vlastního otce od Boha ti daného budeš mítí Jeho Milost Krále za otce.“ To řekl, zaplakal a umřel ³⁾ (1539).

Král Sigmunt August, dosednuv tehďáž právě nedávno na trůn Polský, byl tedy podlé posledního pořízení otcova nejvyšším poručníkem Eliščiným; spoluporučníky byli kromě matky nebožtíkovi nejbližší příbuzní a přátelé.

Po nějakém čase začíná panna vychovaná pod očima matčinými na zámku Ostrožském přicházeti do let dospělých, a rozumí se, že se vyskytovalo se všech stran ženichův prosících o pannu a o její znamenité věno. Nejdále to však přivedl kněz (kníže) *Dimitr Sanguško*, ku kterému, jak se zdá, i srdce Eliščino se klonilo. Hlavní obtíž byla dostati dovolení od matky. Kněžna Beata totiž spoléhajíc se na svůj vplyv a velikou vážnost, kterých požívala při dvoře královském, zvláště ale opírajíc se o královnu Bonu, matku Sigmunta Augusta, rozenou Vlašku, paní znamenité chytrosti a úskočnosti, při které vychování své byla dostala, jak s jedné strany výhradně sama chtěla ustanoviti budoucnost dcery své, zaslánějíc se jen tehďáž vůli královskou, jakožto

2) Paprocký ji mylně nazývá Kateřinou, a Niesiecký někdy Helenou, na jiném místě zas dobře Elžbětou.

3) Lukáš Górnický: *Dzieje w koronie-Polskiej*, v řeči St. Čarnkovského před soudem v Knyšíně.

nejvyšším poručnictvím, když někoho o ruku dceřinu prosícího odbyti chtěla, tak s druhé strany nerada by byla vypouštěla z rukou ohromné věnné statky dcery své, ano spíše o vlastním opětném vdání svém přemýšlela.

Kňaz *Dimitr Lubartovič Sanguško* byl ženich, jemuž se málo jiných v celé Polště a Litvě vyrovnati mohlo. Rod jeho pocházel neméně jako rod Ostrožských od panujících knížat Ruskō-litevských, neboť Sanguškové, původně vlastně *Sienguškové* zvaní, knížata Košírští (na Volyni), vyvozují svůj rod přímo od knížete *Lubarta Gedyminoviče*, který neobdržev nic po otci, s dcerou Vladimíra, knížete Vladimírského, se oženil, a takto se pánem knížetství Vladimírského a jiných zemí na západní Rusi stal, ano i Haliče a Červené Rusi dobýval. S králem Kazimírem Polským, který r. 1348 království Halického dobyl, měl ustavičné pŕtky, několikrát od něho byl jat a vězen, ale předce po jeho smrti zemi Vladimírskou, Luck a Olesko nazpět získal. *Ondřej Lubartovič Sanguško*, kníže Košírský, starosta Lucký, byl udatný rytíř, a snad za náhradu udatnosti dostal ruku dcery knížete Konstantina Ostrožského, a žil ještě r. 1547 ⁴⁾.

Náš *Dimitr Sanguško* byl druhý syn bratrance jeho, též *Ondřeje Sanguška*, maršálka Volyňského a *Anny Despotovny*, dcery vojvody Valaského. Jeho starší bratr byl *Roman*, mladší *Jaroslav* ⁵⁾. — Kníže *Dimitr* byl tedy s rodem Ostrožským ve svazku příbuzenství, k tomu mladý, švarný, bohatý a nade všecko v činech rytířských sběhlý a zasloužilý. S počátku žil při dvoře královském, později stav se starostou Čerkaským a Kaňovským, kterážto starostva na hranicích říše nad Dněprem proti Tatarům a Moskvánům ležela, vyznamenal se nejednou zásluhou v obraně vlasti. I největší jeho nepřátelé nezapírali, že za městem Čerkasy Tatarína Buľkaľaja vlastní rukou zajal, a v dalekých stepích dvacet šlechticův s ženami a dětmi osvobodil, jež Tataři

4) Niesieckého Herbarz Polski, T. VIII. Sanguszko.

5) Tamže.

do zajetí a do otroctví vedli 6). Umyslív si, starali se o ruku Eliščinu, přednesl své přání svému králi, jakož i matce i strýci Eliščinu. Král oznámil ve svém listu, že nemá nic proti tomu, dá-li se Eliška buď knížeti Dimitru Sanguškovi, buď komu jinému, jestli jen rodem svým domu Ostrožských neublíží.

Kněžna Beata, když na ni se všech stran naléhali, nemohouc se již zasláněti vůlí královskou, učinila v listu jakýsi slib knížeti Dimitrovi, chtě bezpochyby jenom času získati. S tím listem šel kníže Dimitr ku strýci panny Elišky, knížeti *Basilovi Konstantinovi Ostrožskému*, jako k nejbližšímu příbuznému jejímu, a nynější hlavě rodiny Ostrožských.

Kníže *Basil Konstantin* byl dědicem válečné slávy a velké části ohromného jmění svého velikého otce, ba ještě i na jiném poli velikého jména si získal.

Jelikož se mně příležitost naskytne, na konci tohoto vypravování širší zprávu o tomto knížeti podati, podotknu nyní o něm jen v krátkosti to, že se držel horlivě, jako praotcové jeho, vyznání pravoslavného, a že s velikou nechtulí se díval na přestupování šlechty ruské na stranu římskou, tehdáž již vplyvem královského dvoru a polské šlechty častěji se vyskytující. Snad proto, snad i pro podivnou povahu švagrové své, kněžny Beaty, nebýval laskav na ni.

K němu tedy obrátil se kníže Dimitr Sanguško s listovným slibem od kněžny mu daným, prose o laskavý ohled a o přičinění se s jeho strany. Kdyby byl kníže Basil Konstantin předvídal veliké těžkosti, byl by bezpochyby opatrnější býval při slibování pomoci se své strany. Osvědčiv se však jednou knížeti Dimitrovi, že slibu svého vytáhnouti se nechtěl, a vida, že kněžna Beata naopak slib svůj držeti nemíní, vášnivě se na to obořil, o čemž kněžna uslyševši, záští k němu zahořela.

Bylo to r. 1553. Kníže *Dimitr Sanguško* dal svou ná-

6) Górnický: Dzieje etc. v řeči Odachovského na soudu Knyšinském.

vštevnu na Ostrohu ohlásiti, a dostal odpověď od kněžny, že bude rád viděn. Jakož v určitý den ukazuje se v dále na cestě od Zaslavi jízdný zástup Kozákův, s jakými tehdejší pánové pro okazalost jezdívali. Cvailem přijíždějí Kozáci k Ostrohu. Posílají z města do zámku zprávu o tom, v krátce zas. oznamuje se, že mezi jezdci poznán byl kněžnin švagr, kníže Basil Konstantin. Tu vyskočí kněžna Beata, a křičí, aby zamkli brány města, a na jezdce aby jako na nepřítel vyválili. Než ale rozkaz vyplněn býti mohl, bylo již pozdě. Sanguško i kníže Basil Konstantin vpadli s Kozáky svými na most zdvihací v té chvíli, když ho zdvihnouti chtěli, odstrčili a rozehnali všecko, co se jim v cestu stavělo, a vjevše do města s celou družinou, v které bylo 30 Kozákův Sanguškových a 50 Ostrožských 7), kázali sobě odevzdati klíče od bran i ode všech (panských) stavení. Oba knížata vcházejí do zámku. Kněžnu Beatu nalézají, ana se právě oddává největšímu výbuchu své zlosti, nařiká, pláče, ruce zalamuje, knížatům laje a služebnictvo své nejvášnivějšími slovy z nedbalosti jeho kárá. Kníže Basil Konstantin nehledě si toho, přistupuje ku kněžně, a začíná řeč svou vésti takto: že prý učinila kněžna slib Dimitrovi Sanguškovi, dáti mu dceru za manželku, že i král oznámil, že své vrchní poručnictví přenáší na příbuzné, že on tedy, kníže Basil Konstantin, vlastní bratr zemřelého otce Eliščina a hlava rodu Ostrožského, má první právo, starati se o budoucí zaopatření neteře své, ostatně že již Elišku slíbil knížeti Dimitrovi, a nyní že chce, aby se to jinak státi již nemohlo. Na to převzal slovo kníže Dimitr, a počal od počátkův svého starožitného rodu, připomínal svoje zásluhy o vlast, své bohatství, rozlehlé statky, přátely, nezapomněl chváliti tělesné přednosti osoby své, svou udatnost a svá mladá léta. Jako had, když ho zaklínají božími slovy, do země se schovati chce, tako kněžna na to vše uši sobě

7) Górnický: Dziejé etc. v obraně Sanguškové před soudem Knyšinským.

zacpává a do mdlob padá. Tu zvolá kníže Dimitr: „Privolíš, milost kněžno, neb nepřivolíš, ale jinak již býti nemůže!“ Na ta slova kněžna, posud v mrákotách pohroužená, celou přítomnost ducha nabyla a zvolala: Tak se přijíždí k přátelům, tak se jedná po přátelsku?! a opět omdlela. Když přišla k sobě, a na ní opět s prosbami naléhali, opakovala obyčejnou písničku svou, že bez krále, jako jediného pravého poručníka, nic sama učiniti nemůže.

Kníže Basil Konstantin vida tuto její urputnost, rozněván urážkami, jakých on pyšný velmož od nikoho posud neslyšel, vytýkal jí prudkými slovy, jako že on vidí v ní větší lásku ke jmění nežli k osobě dceřině a dodal: A my tebe více prositi nebudeme! Pojal Elišku za ruku, a dal jí knížeti Dimitrovi se slovy: Hle, tu já ti ji odevzdávám, neb to jest v mé moci jako strýce. Matka uchopila Elišku za druhou ruku, a táhla ji k sobě, a když jí byla vytržena, padla a na novo omdlela. Zanesli ji do jiného pokoje a zamkli.

V tu chvíli bylo pro kněze posláno, a kázáno mu, aby knížete Dimitra s Eliškou oddal. Kněz, když nevěsta o svou dobrou vůli tázána odpověděla, že není její vůle, vzíti si knížete Dimitra, ulekl se, zastavil v dalších obřadech a prosil, aby věc ta na jitra odložena byla, že by se do toho času i kněžna ve svém zármutku ukonejšiti a kněžnička k stavu manželskému ochotnější ukázati mohla. Za odpověď však dostal: Nezvali jsme tě do rady, kněže, ale abys dělal, co se ti rozkáže! Začal se tedy obřad na novo. Vedlé nevěsty postavil se nyní kníže Basil Konstantin, a když kněz k ní obyčejné otázky činil, odpovídal za ni, jako kmotr na křtinách. Na to svázány jsou ruce novomanželův štolou. Nyní se přihnuli všickni do veliké komnaty, kde byly pokryty stoly cukrovím a nápoji, a začaly se hody, při kterých nevěsta ustavičně plakala. Pro rozveselení její podali jí muškatele, ostatek odbyl se pitím ⁸⁾.

8) Toto vypravování čerpáno jest ze žaloby Čarnkovského

Po vykonání toho všeho vyvezl kníže Dimitr Sanguško svou mladou ženu do Káňova na Ukrajinu, svého domova; kněžna Beata pospíchala s ohromnými žalobami ku králi do Krakova, kníže Basil Konstantin zůstal v Ostrohu. Zdá se, že i pozůstalé statky po nebožtíku bratru svém na podíly rozdělil a v Ostrohu hned osedl, proti čemu se posud kněžna Beata mocně byla vzpírala, neboť v žalobě její na potomním soudu v Knyšíně činí se též zmínka o tom: že „zámek Ostrožský kníže Basil, neř svou do nevoli dav, starší kněžnu vyhnav, ve svou moc ujal, a jej co náhradu za svůj ošklivý čin podržel, o kteroužto všecku křivdu bude prý kněžně ještě řeč s knížetem Basilem před soudem.“

Mezi tím časem, co se tyto věci na Ostrohu dály, bylo v Krakově na dvoře královském velmi veselo. Král Sigmunt August byl se po třetíkrát oženil; vzal si arcikněžničku Rakouskou Kateřinu, vdovu po knížeti Mantovském, dceru Ferdinanda I., krále Českého a Uherského, sestru své první man-

v Górnického Dziejach, tedy ovšem z pramene jednostranného a podezřelého, jako že strana kněžny Beaty ovšem co nejúsilněji o to se starala, uvaliti' na Sangušku vinu co nejohyznější, a nejen krále, ale i všecken národ polský proti němu popuditi. Mimo to, že se náklonnost Elišky k Sanguškovi z některých okolností uhadnouti dá, svědčí i *Kojalovič* o tom v díle svém: *Historiae Litvaniae pars altera. Antverpiae 1669, na str. 424. Demetrius Sanguszko Dux Volodimiriae, Elizabetham Ostrogii principem deperibat; neque virgo abnuebat nubere Demetrio; at mater pertinacissime obsistebat. Demetrius spe omni de expugnanda matris voluntate perditā, specie amicitiae in civitatem arcemque Ostrogium admissus, matre invitā sponsam volentem secum abduxit.* — Nezdá se tedy, že při oddavkách Eliška skutečný odpor, a při všem, co se dělo, nechut svou ukazovala, ano ovšem její nejisté chování pouze z bázně před její matkou pocházení mohlo, jejížto vůli již podle vychování svého svou vlastní vůli úplně podřizovala. —

V památní listině Jaroměřské (viz následující přípisek 14.) připomíná se, že „knížete Dimitra a Elišku dva kněží oddávali, jeden pod obojí a jeden pod jednou způsobou, z příčiny té, že kníže Dimitr byl pod obojí, tak jak prý Řekové drží.“ Polští pramenové o tom mlčí.

želky. Oddavky byly ve Vídni skrze prokuraci, potom vyjela králová do Polsky. Poslové polští předhlonili ji. Král vypravil naproti ní až do Olomouce některé pány na přivítání, kteří ji do Krakova sprovodili. S ní přijel také arcikníže Ferdinand, bratr její a náměstník svého otce v Čechách. V Krakově přivítal ji Sigmunt Augúst, a vedl ji ku korunovací do hlavního chrámu na Vavelu. Přítomni byli arcikníže Ferdinand, ovdovělá králová Uherská Isabella se synem svým Janem Sigmuntem Zapolii, matka králova Bona, tři její dcery, Sofie, Anna a Kateřina, tehdaž ještě panny, mnozí jiní polští knížata a poslové z cizích zemí. Po korunovací všickni k jednomu stolu si zasedli, král s královou na vyšším místě, potom arcikníže Ferdinand a za ním knížata a poslové. Po oné straně zas, kde pěkná pleť seděla, zaujala první místo králová Uherská, neboť tak králova matka Bona sama chtěla, proto že prý království Uherské před Polským má místo mezi králi. Bylo pak běhání o závod na zámku, při kterém udatně se potýkali na ostré stateční rytíři; na to následovaly kolby na koních, do kterých se postavily dvacet čtyry páry se štíty a s prsteny na hrotech kopí svých. Po těchto rytířských zábavách na zámku nastaly zas prstenní kolby dole ve městě na rynku v kroužkových zbrojích, ku kterým každému dovoleno bylo přijeti a potýkati se s tím, který by se na kolčím place postavil. A poněvadž se spuštěným hledím se potýkali, měl každý na přilbici znak nějaký, král pak s královou a se všemi hostini dívali se s vysoké pavlače k tomu cíli zřízené, a tam byly klénoty šermířům za danky určené. Mezi všemi, co tu zápasili, největší pochvalu získal a nejpřednější klénot obdržel podkoní knížete Pruského, který na přilbici měl znak střevis ženský, druhý klénot odnesl Kosmovský, dvořanín, neobyčejný zápasník, který při závodu na zámku s týmaže podkoním se potýkav zvítězil. Jiní zápasníci zase, to Poláci, to Němci, to Prušáci, druhé klénoty dostali, totiž věnce s prsteny, jež král sám s pavlače, jako soudce kolbův, každému s pochvalou posílal. Byly na té svatbě i maškary nákladné, v kte-

rých král byl, i arcikníže Ferdinand, pan Vratislav z Pernšteina, pan Bertold z Lipého, nejvyšší dvorský maršálek Český, kněz Radzivil, vojvoda Vilenský, dva pánové z Górký, pan Myškovský Stanislav, který byl potom vojvodou Krakovským. V těch maškarách přinesl arcikníže mumšanc, t. j. krásný ženský závoj královně Kateřině, Sigmunta Augusta sestře, a znáti bylo z mnoha věcí, že k ní byl své srdce naklonil. Když tak hosté celý týden na tomto svatebním veselí se bavili, odejel arcikníže napřed, a jiní za ním. Arcikníže, pán z Lipého, maršálek Český a jiní i dary od krále dostali 9).

V Krakově dozněti již hluk svatební, a ticho obyčejné rozložilo se zas po městě, jakož i na zámku královském. Tu přijíždí kněžna *Beata Ostrožská*, vpadá do komnat královských s náramným nářkem a bédováním, že jí kníže Dimitr Sanguško nemálo lidí pobil, mocí dceru uvezl, dever její, kníže Basil Konstantin, že ji z Ostroha vyhnal, a tulí se ku královně matce Boně, své mocné chranitelnici.

Sigmunt August vyslyšev nářky kněžniny, vydal rychle púhon na Dimitra Sanguška a knížete Basila Konstantina, aby se před soud jeho stávil. Za místo soudu ustanovil městečko *Knyšín* v Litvě, hned při hranicích koruny Polské ležící, i bez meškání na podzim z Krakova se hnul a s královnou do toho Knyšina jel 10).

Mezi tím časem vzývala kněžna Beata pilně všechny své přátely a přívržence na Volyni a Ukrajině, aby její křivdu

9) Podlé Górnického: Dzieje w koronie Polskiej.

10) Knyšín leží stranou mezi Vasilkovem a Tykočinem v nynější oblasti Bělostocké. Potřebi zde poznamenati, že tehdaž ještě velké knížetství Litevské mělo své zvláštní zřízení, a že obyvatelstvo Litevské před žádný soud ze země ven pohánáno býti nesmělo. I po sloučení obou zemí, Polsky i Litvy, r. 1569 Litva sice s korunou společně sněmovala, a v senatě královském zasedali polští i litevští pánové, nicméně v soudnictví platil vždy starý „statut Litevský.“ K Polště čili Koruně počítaly se Malá i Velká Polska, Mazovie, Prusy západní a Červená Rus čili Halič, — k Litevským zemím náležela vlastně Litva, Bělorus, Volyň, Podolí a Ukrajina.

pomstili, tak že kníže Dimitr i života svého jist nebyv, ukřívati se musel.

S počátkem roku 1554 v zimě zasedl král se senatory v Knyšíně k soudu. Nedostavil se ani kníže Dimitr, ani kníže Basil Konstantin.

Místo kněžny Beaty líčil při její přívrženec a zástupce, *Stanislav Čarnkovský* řečí obšírnou. Napřed připomínal veliké zásluhy knížete Konstantina Ostrožského, podotknul, kterak syn jeho a otec Eliščin, Jeho Milost Krále samého za poručníka dcery své ustanovil, a celý příběh, příčinu žaloby, trpkými slovy vylíčil, při čemž, jak ze všech okolností vysvitá, škaredné klepy na knížete Dimitra, jeho předešlého života se týkající, sebral a k přitížení viny dodal. Z této jeho řeči však, jak ji Lukáš Górnický ve svých: *Dziejach w koronie polskiej* položil, zasluhuje pozornost následující místo:

„Neobyčejný to jest zločin v Polště, a hoden též neobyčejného trestu. Kněžna již trpí, a druzí se bojí, aby je to samo nepotkalo. Lidé nyní, milostivý králi, jako zlí tak dobří, pilně na to hledí, jako kníže Dimitr s tím zločinem vyjde? Vyjde-li dobře, tisíc tisícův Dimitrův povstanou, a lidé cnostní svěsí hlavu i klesnou na duchu, vidouce blízký úpadek svůj i úpadek království. — Žádný z nás neví, jak dlouho Bůh žiti mu dovolí, a nedopouštěj, Bože, aby přátelé naši a příbuzní umřeli v takové svévoli. Ve tvé spravedlivosti, milostivý králi, spočívá všecka naše naděje. Prosíme tedy všickni, a bychom se svými dětmi před násilím bezpečni býti, svobodně pod právem ochranou Vaší Královské Milosti žiti mohli“ atd.

Proti této žalobě, Čarnkovským takto přednesené, vystoupil *Odachovský*, šlechtic Litevský, s obranou knížete Sanguška. Z nářkův na knížete pronešených čistil ho s velikou obratností. Zapíral, žeby se bylo násilí stalo v celé té příčině, ba násilí nebylo, auiž býti mohlo. I tak to dokazoval. „Kdo chce se dopustiti násilí, neohlašuje napřed příchod svůj; a kníže Dimitr ohlásil se prvé, a dostal dovolení při-

jiti. Nepřijel tam s vojskem, nýbrž se svou obyčejnou družinou pro okazalost. Dva jsou jednomu pánem, a tři vojskem, mluví staré přísloví. Tuhle kníže Dimitr měl s sebou jen třicet, a kníže Basil Konstantin padesát koní, a tak měli oba dohromady při sobě jen osmdesát lidí, kdežto tentokrát v Ostrohu jen samé jízdy tisíc kromě pěších a úředníkův na každé zavolání pohotově bylo. Jak by se byla mohla tato hrst proti takovému počtu násilí dopustiti? Ani noha by z nich odtamtud byla nevyšla, kdyby sobě s násilím byli počínali. A tedy kníže Dimitr násilníkem zván býti nemůže. Ženu dal mu napřed kněz, a potom strýc její vlastní, a za ni pánu Bohu děkuje. "Potom vyprávoval trochu v jiný způsob celý příběh, předložil listovný slib kněžny matky knížeti Dimitrovi daný, a staral se zasloužití jednání téhož vůli a rozkazy knížete Basila Konstantina. Pozoru hodna jest ta okolnost, že podle slov jeho sama Eliška přísvedčí, že tam násilí nebylo, jak mile o to ne v přítomnosti matky tážána bude. A však celou svou výmluvností nemůže ospravedlniti nestání knížete Dimitra k soudu, cítí sám důležitost této okolnosti, která byla novým překročením zákonův zemských. Za příčinu, proč se kníže Dimitr k soudu nestavil, udává, že „tu kněžna žaluje, a zatím po straně má lidi na cestách, na noclehách nastražené k násilí, k ukrutnosti, že všude rozestavila špehy, aby se ti lidé na hrdlo knížete Dimitra číhající dověděli, kde dnes neb zítřka kníže Dimitr koně svého rozsedlati, a hlavu v přílbici naditou položití má, kde by zajisté poslední jeho nocleh, poslední položení jeho hlavy i života býti muselo. Pročež že pro odhalení pravdy a ukázaní nevinnosti své kníže Dimitr skrze něho, Odachovského, sluhu a přítele svého, Jeho Milost Královskou poníženě prosí jen o malé odložení roku a o ubezpečení života svého; neboť prý v okamžení rád by se sebe shoditi chtěl tu ohyzdnou suknicí, kterou kněžna naň klade; ale než by prý umřel v hanbě (čehož kněžna velice dychtíva), že mezi dvojím zlým vyvolil to, které se mu menším zdálo, nestáti k soudu. Ostatně ale se odříká všelikého statku, který do věna jeho ženy ná-

leží, nechť si ho nechá kněžna matka, aby mu jen ženu právně přiznala, že on ji z vlastního otcovského jmění uctivě uživilí dovede.“

Po vyslyšené žalobě i obraně jal se král raditi se svými senatory, jaký by tu nález učiniti měl. Že pak stranu kněžny Beaty podporovali mnozí pánové z Polska, vojvodové, kaštelanové a jiní úředníci, z Litvy ale tu nemnoho senatorův bylo, když sestoupili do rady, a co senatorové hlasy své dávati měli: byla většina proti Sanguškovi zaujata, a ostrila krále co nejvíce proti němu. Někteří pánové Litevští hleděli ale tu věc tak obrátiti, aby král povolil žádosti obviněného, a jiný rok mu položil, aby sám k soudu státi a mladou kněžnu k vyslyšení postaviti mohl. Převážila ale strana protivná, a tak vydal král nález, kterým byl *kníže Dimitr Sanguško, starosta Čerkaský a Kaňovský*, co násilník a rušitel práv matčiných *ctí a života* odsouzen. Dekret královský vyhotovil kníže *Mikuláš Radzivil*, vojvoda Vilenský, jakožto velký kancléř a nejvyšší maršálek Litevský, za kterýž kněžna Beata poděkovavši zároveň žádala, aby byly universaly (hončí listy) vyhotoveny a rozeslány, mocí kterých by mohl kníže Dimitr jat a právu k vykonání nálezu královského odevzdán býti. Když se i to stalo, skončilo se jednání ve věci té v Knyšíně.

Z úkrytu svého nastavoval kníže Dimitr bedlivě ucho na zprávy, které se z Knyšína slyšeti dávaly. Nenadál se takového konce. Odsouzen *ctí a života* byl prázden práv zemských, i bylo dovoleno každému, zabiti ho. Zpamatovav se po prvním leknutí, přistrojil Elišku do mužských šatů, a s několika věrnými služebníky pustil se v útěk přes celou Polsku do Slezska a do Čech.

V Polště o činu jeho lidé všelijak soudili, jak mile však naň vydány jsou listy hončí, byl ztracen, polská šlechta se všeobecně vyhlásila proti němu. I vyšlakována jest cesta jeho, i strana, ku které utíkal.

Tovaryš válečných výprav velikého Konstantina Ostrožského, svědek vítězství jeho pod Oršou, a nyní jeden ze

spoluporučníkův vnučky jeho, podrobil se, ač ve věku již letitém, nesnadné úloze, dohoniti a schytati knížete Dimitra Sanguška. Byl to *Martin Zborovský*, vojvoda Kaliský, starosta Odolanský, pán zámožný, velkého nákladu na sukně a jiné přepychy nedělající. U králův míval velikou přízeň pro svou statečnost v boji, v čas pokoje vyznamenával se před nimi obratností a neohrožeností svou na honbách, zabíjeje sám jeden kance, medvědy a zubry. Českého pána, Berku z Dubé, který u Odolanova zbrojně do Polsky vpadl, když mu jednou ráno rouhavou odpověď poslal, druhého dne ještě ranněji přepadl a zabil ¹¹⁾. Nyní sám co otec dělí, spolu se synem svým *Martinem Zborovským*, kaštelanem Křivieňským, vsedl na kůň, a s takovým klopotem se za Dimitrem Sanguškem pustil, že větší část družiny jeho po cestě padla. Sám čtvrtý jen se synem a dvěma sluhy dopadáva již v Čechách v městečku *Lysé* nedaleko Nymburka na Sanguška, který se dlouho a udatně brání, konečně raněn klesá. Tu vzal Zborovský kněžnu Elišku k sobě, a kázav raněného Sanguška na řetězu vložiti na vůz prostý, obrátil se cestou zpátky do Polska. Událost tato však nemálo křiku po kraji nadělala, a považováno to za rušení pokoje a práv království Českého, pročez také, když se celá kavalkada tato druhého dne po dohonění a jetí Sanguškově v sobotu v den sv. Blažeje 1554 (3. února) městem *Jaroměř* ven ze země ubíratí chtěla, tam ji stavili, a dále z města pustiti nechtěli, a tu v noci na neděli v hospodě kníže Dimitr Sanguško, přivázan byv ve stáji řetězem železným, a bezpochyby násilně byv uškrcen život svůj dokonat ¹²⁾. Teprv v neděli ráno se proneslo po městě, co se bylo stalo, purkmistr pak i konšelé kázali tělo nebožtíkovo v pohřební roucho zašiti, a rakev mu na svůj náklad zjednali. Martin Zborovský, vojvoda, nevědomo z jakých příčin proti tomu se obořiv, svému lidu rakev na ulici ven postaviti, tělo však z roucha vyvleci a ve stáji hnojem přikryti kázal.

11) Niesieckého Herbarz T. IX. Zborowski.

12) Polský dějepisec Bielský píše, že umřel následkem poranění.

Hned se také do Jaroměře začali sjížděti jiní stihatelé nešťastného Dimitra; v tu samou neděli (masopustní, 4. února) přijel totiž vojvoda Sieradzský a starosta Poznaňský (?), kterýž jen sám druhý do města vpuštěn jest, po třech dnech zas Ondřej vojvoda Lasinský (?), pan Ondřej z Górký, který měl za sebou v Náchodě a Kladště dvě stě koní, a bratr jeho *Lukáš z Górký*, který ještě dále v našem vypravování co jedna z hlavních osob vystoupí. Kromě těchto pánův přijelo však ještě mnoho šlechty polské se svými pacholky, a museli až i na podměstí ležeti. Ve středu pak popeleční (7. února) vydali Poláci tělo Dimitrovo měšťanům Jaroměřským, a jest v roucho umrlčí zase oblečeno a k rozkazu purkmistra i konšelův do domu purkmistrova přenešeno, při čemž kondukt byl zpíván česky, a tam mnoho lidí ohledalo hrdlo mrtvoly, neb jsou se tomu divili, kterak tak ve velké mrazy hlava se jí viklala, a každý pravil, že jest stržena: V pátek na to (9. února) přijeli z vůle královské hejtmani Poděbradský a Kolínský v průvodu nemalého počtu jezdců; z Hradce Králové pak dostavilo se pěších a pacholkův třidcet. Téhož samého dne však posláni jsou jezdcí do Hradce nazpět, a jenom pacholci s pány hejtmany v Jaroměři zůstali.

V neděli (11. února) po příjezdu hejtmánův tělo knížete *Sanguška* od měšťanův Jaroměřských s konduktem čtvero-hlasovým v kostele farním u řeznického oltáře počestně a s láskou křesťanskou jest pochováno, aniž komu napadlo, proto že nebožtík byl schismatikem, proti tomu reptati. Hrob jeho přikryli kamenem a ozdobili následujícím památným nápisem:

Hoc loco conditur corpus Clari Lithuaniae Ducis
Demetry Sangusconieñ ex magnifica Olgierdi
Familia nati, Capitanei Circasouieñ.
Et Caniouieñ. Quem Martinus Zborovvski trucidavit.
1554. ¹⁸⁾

13) Viz Bartosza Paprockiego: Ogród królewski. Drukowano w sławnem Starem mieście Praskiem u Daniela Siedlczanskiego 1599. Fol. CCVIII.

Že pak Jaroměř r. 1548 vyhořela, a zdi její pobořily se, tak že se do města i z města jinudy nežli branami jíti mohlo, měli Jaroměřští, s těmi Poláky zavřeni jsouce, veliký klopot, byvše nuceni 90 i více pacholků k hlídání ve dne v noci drželi, ano sousedé sami všickni ponocovali a na strážii býti museli, nějakého vpádu aneb jiné škody se obávajíce.

Mezi tím časem král Sigmunt August, ještě v Knyšíně jsa, sněm do Lublína rozepsal, a v krátce po masopustě sám do Lublína odejel. Nežli však Parčeva dostihl, přišla zpráva, že Dimitr Sanguško jest zabit, a že pana Zborovského, tam kde ho zabil, v Čechách zadrželi. Rychle tedy vypravil posla ku králi Ferdinandovi se žádostí, aby Zborovský s lidem svým svobodně puštěn byl.

Jakož hned z nařízení krále Českého přijeli ve středopostí (28. února) královští komissari pan Kaplíř a pan Vilém Klenovský, v sobotu na to před nedělí družebnou (3. března) na večír pak pan Jaroslav Smiřický a pan Jiří Zajíc z Hasenburka, a v nedělí ráno oznámili pánům polským v jazyku latinském dekret Jeho Milosti Krále a pp. stavův Českých, mocí kterého Marín Zborovský a s ním v Jaroměři stavená družina pod tím závazkem svobodně se propouští, aby od sebe dal revers, že ani on ani dědicové jeho na budoucí časy nic proti této zemi ani proti městu Jaroměři před se bráti nemají. Pak starostům Poznaňskému a Lenčickému přikázáno, aby kněžnu Elišku před králem Polským ve dvou měsících postavili, což oni pod svými sekrety učiniti přislíbili. A tak jsou konečně propuštěni Poláci proti vůli své plný měsíc a den v Jaroměři zadrženi byvše ¹⁴⁾.

14) Celý tento příběh v Jaroměři líčil jsem na základě současné listiny české, která se mně asi před 11 lety ještě ve Lvově přebývavšimu náhodou do ruky dostala. Pochází z opisu, jež sobě vysoce zasloužilý místopisec náš, vys. ctit hodný kněz *Myslimír Ludvík*, farář Studnický, r. 1826 v městském archivu Náchodském, bohužel ale zákem z trivialní školy zhotoviti dal, kterýž jak ve smyslu tak ve vlastních jmenech

Jak se Eliška při této katastrofě chovala, o tom nás nedošla ani ta nejmenší zpráva. Krajané její z Jaroměře

muho zmatku nadělal. Chtě se čistších a snad, kdyby možná bylo, i hojnějších pramenů dopřít, obrátil jsem se r. 1841 listovně k svému příteli, nynějšímu c. k. podkrajsk. hejtmanu v podkraji Novoměstském, p. *Janu Nep. Lhotovi*, který mimo všecko usilování své nebyl s to, mému přání, jak by sám byl chtěl, vyhověti. Mezi jinými dostal z Jaroměře samé odpověď, že listiny po plenění a pálení Torstensonova uchované z rozkazu úředního r. 1809 a 1810 u veřejné licitaci co neplatný papír prodány byly, stržená suma že se do obecní pokladnice odevzdala, aby mohl prý z ní úředník placen býti, který by pravou (sic) registraturu městskou založil, uspořádal a udržel. U prohlížení pozůstalých památek že jen několik uschováno, a od jednotlivých měšťanů ukoupeno bylo, a sice toliko písemnosti na právo vřecení vztahu mající, a že i tyto písemnosti jsou roztroušeny mezi měšťanstvem. Zmíněná výše listina, dle domyslu vys. ctěl. p. M. Ludvíka od některého souseda Jaroměřského pocházející, který si příběhy svého města jen tak pro sebe zaznamenával, ač jest zmatečná a necelá, podává nicméně tolik zajímavých a s jiných stran významných podrobností, že se neostýchám ji zde doslovně, ač obnoveným pravopisem, položit. Zní takto:

O Polácích v Jaroměři. 1554.

„Léta 1554 v sobotu den sv. Blažeje Poláci jsou v městě Jaroměři staveni, proto že nějaké kníže Demetrius Volodimírský, Cirkavský i Kaňavský (sic), starosta na krajině Ljevské od Moskvy, Tatarův a Turkův (!) přijevši do této země s Alžbětou kněžnou Ilie (sic) Ostrožskou tejj vlasti Volodimírské a s jinými svými služebníky a s velikým zbožím postižen jest v městečku Lysé od nějakého Martina Zberovského, vojvody Kališského, Odolanského a Sydlavinského (?) starosty, s nímžto byl syn jeho vlastní Martin Zborovský, purkhrabě Křivienský. A to pro tu příčinu, jakož Poláci pravili, že jest on Demetrius tu kněžnu mocí vzal, a na zámek Ostrog všedše některé zbil, a některé ranil s pomocníky svými, i kněžnu starou do vězení dal. Ale jinší služebníci Demetriovi pravili, že jest mu ji tu kněžnu strýc její vlastní, jmenem Basil Konstantin kníže, podal, bratr otce jejího — před smrtí na smrtelné posteli ležícího poručení dal (?) za manželku, *co sama ta kněžna mluvila Alžběta*. A tu jsou je dva kněží oddávali, jeden

propuštění byvše pospíchali s ní také hned ku králi svému, při jehožto dvoře nyní kněžna Beata osedla, a dceru svou s velikou radostí nazpět obdržela.

pod jednou způsobou, a druhý pod obojí jsouc způsobou, z příčiny té, že jest kníže Demetrius byl pod obojí způsobou, tak jakž Řekové drží. A tak jsa to jmenované kníže v městečku Lysé od svrchu jmenovaného Martina Zborovského postížen, byl jest bit i raněn od nich a na řetěze na vůz dán, až do Jaroměře dovezen, a tu s těmi Poláky staven v poslední sobotu masopustní, a hned té noci na neděli v hospodě v maštali na řetěze železném život svůj dokonal. To žádný neví, než jakž na hrdle jeho, znamení modré bylo, jako od šňůry a kůže skrčena, a klin veliký vražen jako poleno tak zdělí mezi trámy vražen byl (?), tu konečně kníže to hlavou leželo, že pacholek nebo dva mohli se u něho zavěsiti (?). A Tateři (sic!) těch časů měli klíče od maštale; potom naježtří v neděli pan purkmistr a páni kázali to tělo ve vodě pohřební zašiti, i truhlu dali udělati na svůj groš. A ten vejvoda Martin Zborovský kázal jeho Tatarům z toho pohřebního oděvu vyvleci, a tu truhlu ven z domu vystaviti, a tělo toho Demetria v maštali v hvoji nechali ležeti, kteréžto kníže Demetrius právě týden v řetězích zlatých a v šatstvu, jakž na kníže náleží (— —), a té noci bidně na řetězích umřel.“

„A ten den do Jaroměře přijel Janussius (?), vejvoda Sieradzský, většího Polska nejvyšší (t. j. general Velkopolský) a Valkanský (?) hejtman a starosta Poznaňský, a ten není než sám druhý do města puštěn. Potom po třech dnech přijelo do města nemálo polských pánův, Ondřej, vejvoda Lassinský (?), hejtman neb starosta Bydkostinský (Bydhošťský), a potom jel k Jeho Milosti Královské do Vídně. Item Vondřej hrabě z Kurky, starosta Valzenský (Valecký), ten měl v Náchodě a v Kladště 200 koní, Lukáš hrabě z Kurky, starosta z Buzka, bratr jeho. To jsou nejznamenitější a nejbohatší páni v Polště; při nich mnoho jiných pánův bylo, a též na podměstí leželi.“

„Ve středu pak po sv. Dorotě to tělo Demetriovo Poláci vydali, kteréž jest v ten oděv pohřební zase oblečeno z rozkázání pana purkmistra a pánův, a do purkmistrova domu vnešeno, a kondukt mu byl český zpíván, a tu mnoho lidí ohledávalo jest jeho hrdlo, neb se tomu divili, kterak tak ve velké mrazy hlava se mu viklala, a každý pravil, že jest stržena.“

„Potom v pátek přijeli páni hejtmani s Jeho Milosti Královskou vůlí Poděbradský a Kolínský, s nimiž nemálo

Jak dalece čin Dimitra Sanguška trestu hoden byl, to rozhodnouti zanechávám čtenáři. August Bělovský, spisov-

jezdcův; z Hradce bylo přijelo pěších a pacholkův 30, a ti všickni jsou na místo puštění, a ten den jsou hned zase Hradečtí odjeli, kromě pacholci (sic) s pány hejtmany jsou zůstali (sic). I také podlé sousedův stráže drželi, že každé noci bylo strážníkův v městě i pod městem a na předměstí nejméně 120.“

„Pak ve středopostí přijeli jsou komissari, pan Kaplér a pan Vilém Klenovský, — a prvé v neděli pak, jakž páni hejtmané přijeli, to tělo jest pochováno, a kondukt mu na čtyry hlasy byl zpíván, a u řeznického oltáře leží, ješto v tom kostele žádný není pochován než on, neb jsou pod kostelem velcí sklepové.“

„V sobotu pak před družebnou nedělí pan Jaroslav Smiřický a pan Jiří Zajíc a doktor z komory přijeli večír, a na zejtrí v neděli družebnou oznámil (?) Polákům latinským jazykem Jeho Královské Milosti a stavův této země dekretem jisté vyrčení: tak aby on vejvoda Kališský se zapsal, že na budoucí časy nic proti této (— —) ani dědicové jeho, ani proti městu Jaroměři (sic) (před se) bráti nemá, a k tomu pečeť svou přitiskl, ač chtěl, aby to bylo změněno, slova ta, že učinil (?), aby za to bylo položeno, že jest přijel (?); však mimo dekretův (!) se jináče nestane.“

„Pak starostovi Poznaňskému a Lenčickému poroučeno, aby tu kněžnu před králem Polským ve dvou měsících postavili s tím se vším nevdanou (?), a oni tak pod sekryty svými se zapsali, že tak učiní, a tak jsou propuštění plný měsíc tu v Jaroměři byvše.“

„Matka nebožtíka knížete Demetria slůla Anna Despotovna, bratří Roman a Jaroslav, sestra Fedona neb Fedonea (?) slovou. (*Viděti, že pisatel této památky byl dobře zpraven o genealogii knížete Dimitra Sanguška, jenom sester jeho neznal důkladně, bylo jich sedm.*)

„Potom po dekretu nebo vyrčení J. Msti Královské svobodně propuštění — — —“

„— — — a ten, když mu Poláci mluvili, že jest neměl s takovým zrádcem jezdit, mluvil, že nejsou tak dobří, jako on jest byl, a že tomu nevěří, aby z nich kdo tak dobrý byl, leč se v to místo postaví, jako on nebožtík býval, a že jest s žádnými zrádci nejezdil, než s svým milým pánem a královcem (?).“

„Jan Jaroslav Zelínský, kanclíř knížete Demetria, v Kladště postižen jest, a na radnici u vězení byl.“

„Dva též služebníci knížete Demetria — — —“

vatel polský ¹⁵⁾, odsuzuje Sanguška naprosto, maje za to, že násilné unešení dítěte proti vůli rodičův, jichžto práva v Polště byla vždycky veliká, jest zločin. Že před třemi

Zároveň s touto listinou dostal se mně také opsaný výtah ze žádosti Jaroměřských o několik let později sepsané, a hlavně pro vyhoření města jejich r. 1548 na krále Ferdinanda I. vnešené, který též od vys. ctih. p. M. Ludvika pochází, a k vysvětlení hořejšího příběhu přispívá.

„— Naposledy pak teď těchto časův již dyě neb tři let pomínulých veliká těžkost se strany pánův Polákův, kteříž v městě u nás z poručení Vaší Královské Milosti rad, o čemž Vaší Král. Milosti tčno neni, staveni byli, na nás se teď shrnula, jak jsme s těmiž pány Poláky plný měsíc a den zavření jsouce, u velikém nebezpečenství byli. Jedno že město teď jako pomezí, neb blíž od pomezí v té straně Vaší Královské Milosti města není tudy, obávajíce se nějakého vpádu a škody, neb těch pánův Polákův někdy přibývalo a někdy ubývalo. A žádných nástrojův a zbroje nemáme.“

„Že město jest na veliké silnici, a mnozí národové skrz město sem i tam jedou, a tak každého času jest nebezpečenství.“

„Těž že k veliké zkáze město tím ohněm přišlo, a zdi zbořily se, tak že můž do města i z města jinudy, nežli branami. A z těch příčin v tom zavření s pány Poláky nejmíň 90 prcholekův každého dne a noci, a někdy více držeti, a někdy všichni sousedé ponocovati a vartovati museli. Opatrujíce to, aby se poručení Vaší Král. Milosti a Jeho Arciknížecí Milosti místodržícího dosti stalo, a tak veliké těžkosti všickni, chudí a osiřelé vdovy jsme nesli.“

„Také mnoho kop grošův na pohřeb knížete Demetria a na dříví vartýřům k ohňu níceni, že veliké zimy těch časův byly, i na jiné věci jsme vynaložili.“ —

O náhrobním nápise knížete Dimitra Sanguška, jež nám Paprocký zachoval, nyní již v celém farním kostele v Jaroměři ani památky není. Byl-li náhrobní kámen erbem knížecím ozdoben, jak tehdy v obyčeji bývalo, snad by se ještě kdesi na podlaze našel. Erbem Sanguškův, rodiny posud květoucí, jest litevská Pogonia, t. j. rytíř s kopím na koni k levé straně cválající, asi jako svatého Jiří představuji.

15) V Dzienniku mód Paryzkich. We Lwowie na rok 1843 č. 2.

věky, píše on, zlí lidé byli, kteří zločiny páchali, to jest pravda. Dělo se to i později, tak jak se děje až podnes. Ale zločin jest zločin, a musí býti ve zřízení společnosti bez ohledu potrestán. On kdyby prý měl objeviti zdání své o tom, co Sanguško zavinil, žeby to řekl slovy Stanislava Čarnkovského, že nález učiněný od krále v přfčině té jest takový, že ho ani onen věk ani nynější čas zhaniti nemůže. Ta okolnost, že na soudu Knyšínském nalézalo se málo takových senatorův, kteří radili, aby byl obžalovanému rok prodloužen, běře Bělovský za krásné svědectví, jak málo tehdaž zločin nalézal sympathií v národě.

To byla první část příhod kněžničky Elišky Ostrožské, následuje nyní historie zcela jiného druhu.

Eliška, navracena matce, žila při ní trávíc dni své ne příliš vesele, ač nejvíce při dvoře královském. Tu se jí nabídnul za manžela *Lukáš hrabě z Górký*, tentýž, který se svým bratrem Ondřejem byl v čele okazalého dvoru královského na oné hlučné svatbě Sigmunta Augusta s arcikněžnou Kateřinou v Krakově, tentýž, který opět se svým bratrem Ondřejem za Zborovským přiletěl do Čech do Jaroměře, a tam Dimitra Sanguška zabitého, Elišku pak v rukou Zborovského zastal. Okolnosti, jež provázely první toto poznání se Lukáše z Górký s Eliškou musely nechuť zploditi v Elišce k muži tomuto, který tehdaž již byl vojvodou Břesko-Kujavským a starostou Buzským, Hnězdenským a Kolským, mezi nejzámožnější pány ve Velkém Polště a mezi první milce královny, ač byl Lutheranem, náležel. Král i spoluporučníci Eliščiní přáli sňatku jejímu s hrabětem, i sám král matce celou záležitost předložil. Matka sotva dceru opět v moc svou dostavši, na novo o ni trásti se začala, a jako kvočna, když jí kdo piskle vzíti chce, rozdurděná se brání. Jindy se odvolávala v případnostech takových na vůli a nejvyšší poručnictví královo, nyní se musela jiných výmluv chytati. Nejdůležitější příčinu, proč v tom případě ani králi

po vůli býti nemůže, předstírala tu, že statut Litevský v takovém případě přísný jest proti Polákům, tak že každý v Koruně zrozený, kdoby se s Litvínkou v Litvě statky mající oženiti chtěl, tyto statky rodině své ženy postoupiti musí, a do země přijat býti nesmí. Král jí dával slovo své královské na to, že takovéto překážky mocí svou odstraní, ale kněžna Beata nechtěla na žádný způsob i na slovo královské spoléhati se.

Dělo se to ve Varšavě roku 1555, když král na sněm do Petrkova se vypraviti měl. Posledního dne před svým výjezdem chtěl tu záležitost ukončiti, a ustanovil, stůj co stůj, dříve neodjeti, pokud by se mu po vůli nestalo. Ptali se tedy napřed Elišky, zdali sobě přeje, vdáti se za Lukáše z Górký. Eliška, v níž neobmezená oddanost ve vůli matčinu přehlušovala všechny city ostatní, ano i cit srdce, odpověděla, že jest hotova, vzíti si ho, jak mile Její Milost kněžna matka k tomu své přivolení dá. Na to staral se král sám co nejúsilněji, aby přivolení kněžny Beaty ke sňatku dcery její s hrabětem z Górký vymohl, i králova matka, Bona, činila se své strany, co jen mohla, i biskup Čarnkovský vynaložil na to celou výmluvnost svou, ale všechno nadarmo. Kněžna Beata nevědouc, čím by se více ohražovati mohla, utekla chodbami v zámku až do lázně, a tam se schovala tak, aby ji najíti nemohli. Když pak se dlouho do komnat nevracela, znamenal král, že se schválně ukryla, a poslal, aby ji hledali. Nalezli ji. Všecky již omrzela tato staré kněžny úpornost; matka i sestry královny samy šly uprosit ji, aby se vrátila, když ale to nic nepomohlo, vzala jí některá z nich, snad sama Bona, prsten s prstu, a zanesla ho do komnat královských ku kněžně Elišce mluvic, že matka již svolila, a na znamení toho že tento prsten posílá. Eliška odpověděla na to: „I já svoluji, jestli matka svolila, ale jestli tomu tak není, tedy i já při vůli matčině zůstávám.“ A když se všickni jali přisvědčovati k tomu, že matka svolila, teprv se dala kněžna Eliška s hrabětem z Górký do kaple vésti, a od Čarnkovského, biskupa Poznaňského s hrabětem zasnoubiti.

Všecky odpovědi její při obřadu tomto byly v ten smysl: „Jestli to jest kněžny, matky mé, vůle, tedy jest to i moje.“ Po oddavkách teprv král již dobře na večír z Varšavy vyjel, chtěv býti téhož dne ještě na noclehu v Bloni, a též v noci teprv tam přijel.

Po sňatku, když se kněžna Beata v komnatách královny Bony ukázala, a tam svou dceru nalezši, o tom co se stalo, bezpečnou zprávu dostala, teprv počal nářek ohromný a slavné osvědčování, že to její vůle nebyla, aby dcera její tak vdáti se měla, a „jako jsem já nesvolovala,“ rozhorleně mluvila, „tak i má dcera nesvolila, odvolávajíc se při všem na vůli mou, proti které nikdy jednati nechtěla. Protož ani já ani dcera má sňatek ten za pravý sňatek nedržíme, ani držeti můžeme.“

Od té chvíle se kněžna Beata s Eliškou od královny Bony a jejich dcer nehnula, bojíc se, kdyby v jiném místě přebývala, aby jí dceru nevzali. Hrabě Lukáš z Górký musel chtě nechtě ženu svou u matky její nechat, a když král se o tom dověděl, nepřipustil krokův násilných, maje za to, že čas nyní nejlépe úpornost matčinu přemůže. Na to se vzňala válka v Livonii, a hrabě z Górký spospíchal na ni se svou družinou chtě se tím více zavděčiti, a ženy sobě odané hodným se učiniti.

Tu však potkala kněžnu Beatu nová, nepředvídaná nehoda. Králova matka, *Bona*, nasbíravši pletichami svými ohromných pokladů v Polště, a nemohši již za panování Sigmunta Augusta, syna svého, naň a na vládu zemskou tak mocně působiti, jak za živobyťi manžela svého, starého krále Sigmunta I., ustanovila ještě v běhu téhož roku 1555 Polsku opustiti, a do své vlasti Italie se navrátiti. Obrževši k tomu od krále, syna svého, jakož i od senátu dovolení, napřed 24 vozův s klénoty a penězi svými odeslala, všecko, kde co svého měla, sebrala, i čalouny se stěn komnat svých strhnouti davši, s veselou myslí, ani slzu neumorivši, s dcérami plačícími, každé jen po jednom prstenu na památku darovavši, se rozžehnala a bez průtahu na cestu se vypravila, ač Poláci na

to s velikou mrzutostí hledíce, násilím ji zadržeti hrozili. Tu starý *Martin Zborovský* ještě jednou na kůň vsedá, v Křepicích ji dohání a zadržuje; ale nadarmo, jiná byla tenkrát vůle královská, a Bona dala Polsku s Bohem, vezouc s sebou v klénotech a peněžích takové bohatství, že podobného tehdáž žádná paní v celé Evropě neměla ¹⁶⁾.

Kněžna Beata, ztrativši tedy při dvoře královském nejmocnější ochramitelkyni svou, když viděla, žeby se při dvoře o nikoho více platně opíratí nemohla, kdyby jí dceru bráti chtěli, hledala konečně bezpečnějšího pro sebe a dceru svou místa ve Lvově, kde v lékárně kláštera Dominikanského byt svůj zvolila ¹⁷⁾.

Tak uplynula téměř čtyry leta, a dlouho se *Lukáš hrabě z Górký* o svou ženu neupomínal, myslé, že se časem stará kněžna předce jinak rozmyslí. Když však tato nic takového nedávala na sobě znáti, naléhal hrabě na krále, aby mu k ženě dopomohl. Král citě se hraběti velice zavázán za velké a důležité služby jeho, a chtě mu v tom rád po vůli býti, poslal do Lvova rozkaz *Petrovi Bařimu* (Barzy), starostovi

- 16) Královna Bona byla dcerou Galeaza Sforzy, vojvody Milan-
ského. Když se r. 1555 do Italie vrátila, osedla v knížet-
ství Bari v království Neapolském, kde ve třech letech 1558
umřela. O jejím působení v Polště staré památky nedobře
svědčí; po jejím výjezdu obíhal v Polště následující latinský
epigram:

Ut Parcae parcut,
Ut luci lumine lucent,
Ut Bellum bellum,
Sic Bona bona fuit.

To jest: Jako Parky života šetří, jako háje světlem svítí,
jako vojny jsou hezké, tak Bona dobrá byla.

- 17) Tak píše *Bartoloměj Zimorovič*, nejstarší dějepisec města Lvova. Jeho historie Lvova, původně latinsky sepsaná, vyšla v překladu polském ve Lvově r. 1835. Kněz *Ign. Chodyněcký*, Karmelitan, ve své *Historii Miasta Lwowa* (1829) myslí, že se tomu má rozuměti taktó, jakoby kněžna Beata zahostila se byla v příbytku lékárníkově klášteru Dominikánský v přilehlém. Však z dalších příběhův vysvitá, že bydlela v samém klášteře.

Lvovskému (který byl potom kaštelanem Přemyslským, a bys s poselstvím od krále do Španěl poslán tam umřel), aby jménem královým mladší kněžnu Ostrožskou dal manželu s ní zasnoubenému. Zároveň též hrabě z Górký se svými bratřími a jinými přátely do Lvova přijel.

Bylo to na počátku r. 1559, když Petr Baří do kláštera Dominikanského vošel, kněžně Beatě se představil, a rozkaz krá'ovský jí oznámil, širokými slovy rozkládaje, kterak by dceru svou za vzácnějšího, možnějšího, urozenějšího, bohatšího, krásnějšího a slušnějšího člověka nikdy nemohla provdati, aby se vůli Boží a vůli krá'ovské neprotivi'a více, a dobrovo'ně i laskavě odevzdala dceru tomu, komu od Boha jest určena a svátostí manželstva oddána, poněvadž již hrabě z Górký jinou ženu míti nemůže; aby kněžna pamatovala na to, že ne bez příčiny podřídil Pán Bůh ženu mužovi, že on lépe o ni než ona sama o sebe se starati může; kterak prý to zkusil věk dávný, i nynější že to zkouší, že rada ženštiny vždycky k horší straně se chýlí, co prý vojen, co šturmův a bitev na světě bylo, že bez mála vždy z příčiny ženských a jich zlé rady pocházely. (!)

Stará kněžna nevděčně přijavši tato slova, řekla na to, že nikdo lépe nemůže raditi dceři než matka; král že jest poručníkem proto, aby sirotci od nikoho utlačováni nebyli, a ne proto, aby směl dávat dcery urozené mimo vůli rodičův, komu se mu ráčí; zachovej, Bože, bylo by to prý otroctví horší než v Turcích. „Má dcera,“ mluvila dále, „nezaslibovala se nikomu, jestli vyřkla nějaká slova, dokládala vždycky, jestli to jest matky mé vůle; a proto že to vůle matky nebyla, nebyl ten sňatek sňatkem, ani jím býti může. Dům knížat Ostrožských zajisté za své zásluhy o zem něco potěšitelnějšího od krále očekával, a ne takové zkázení.“ Konečně chtíc podchlebiti tomu, s kterým co činiti měla, dodala: „I ty, pane Baří, měl bys pamatovati na to, žeš se narodil co svobodný šlechtic; kdyby král mimo vůli tvou komu tvou sestru anebo dceru, jestli se ti někdy narodí, dáti chtěl, zajisté bys raději viděl smrt její, nežli ta-

kové otroctví. I já, kdyby se mně dcera do takového otroctví bráti měla, dříve tuto dýku (tu vyňala dýku ze šatu svého) napřed v ní bych utopila, a potom v sobě, i vyvolím raději to, než abych svou dceru do otroctví dáti měla!“

Baří ohlednuv se na to i ono, i tak hrozná slova uslyšev, vypravil posla ku králi do Krakova se zprávou o věci, jak stojí. Král nepřijav to vděčně od Bařího, že mladou kněžnu neodevzdal hned mužovi jejímu, kázal napsati splnomocnění a poučení pro Bařího, jak sobě má ve všelikém případě počínati, a žádal, aby rozkaz jeho co nejurčitěji vykonán byl.

Na schválení kancléře Padněvského ustanovil král *Lukáše Górnického*, starostu Tykocínského, aby tento rozkaz do Lvova zavezl ¹⁸⁾.

„Já hned připraviv se,“ píše Górnický sám o sobě, „běžel jsem s podloženými koňmi do Lvova, kam jsem dopadl třetího dne; a když jsem učinil vyřízení své, a doložil, čeho bylo potřebí, počal starosta rázněji o to se starati, aby se zadost učinilo vůli královské.“ Starosta Baří tedy především postavil stráž v branách městských, aby bez jeho vůle a vědomí nikdo nebyl vpuštěn do města. Tu přijel ku

18) *Lukáš Górnický*, starosta Tykocínský, jest týž, jehožto pěkně psané *Dzieje korony polskiej od roku 1538 do roku 1572*, obsahující poslední léta Sigmunta I. a celé panování Sigmunta Augusta, mně poskytovaly nejvydatnější pramen nynějšího vypravování. Bylť on jeden z nejlepších spisovatelův polských Sigmuntovského věku. Král Sigmunt August přijal ho za sekretáře, a teprv od té doby začaly se úřední písemnosti v jazyku polském vésti. Po smrti krále toho r. 1572 osedl na své majetnosti Lipinkové na Podlesí, věnovav poslední léta života svého literatuře. Tam sepsal výše zmíněné děje svého času, v kterých sám účastenství bral a na mnoze jich očitým svědkem byl; tam povstal též i jeho výborný *Dworzanin polski*, v němž podává obraz, jak se šlechtic polský po větších dvorech žijící v celém životě svém zachovati má, a v kterém i na to stížnost vede, že Poláci rádi českého jazyka užívají, a českých slov do polštiny míchají, přednosti nějaké v tom hledajíce. (Viz: Úsudek o českém jazyku Lukáše Hornického, Poláka v 16. století od J. Jungmanna. Časopis Česk. Mus. 1830-III. str. 293.)

kněžně Beatě posel od Savického, pisaře *Mikuláše Radzivilla*, vojvody Vilenského, knížete na Olyco a Něsvíži. V bráně zadržují toho posla, a ptají se ho, má-li nějaké listy. Když zapíral, prohlédávali jej, a našli listy zašité ve vojloku (plstěné pokryvce pod sedlem) psané písmem ruským, v nichž vojvoda Radzivil kněžně radu dává, aby dceru svou hraběti z Górký nedávala, nechce-li všechno své jmění potratiti.

Kněžna Beata nechce uznati za platné manželství dcery své s hrabětem z Górký, a majíc nyní z příčiny té i s králem veliké nesnáze, chytala se nyní posledních prostředkův, aspoň všem na vzdory svou vůli proraziti chtěla. Porozuměla se s Radzivilly, s nimižto rod Ostrožských byl sešvagřen, a ti nastrčili pro její dceru příbuzného svého, *Šimona Olekoviče, knáze Sluckého*, jehožto matka byla Radzivillovna. Aby se ten zámysl vyvesti mohl, opatřila se kněžna již před časem v klášteře, v kterém přebývala, dostatečnou živností, jakož i větším počtem lidí a zbraně na ten případ, kdyby se starosta Lvovský měl uchopiti prostředků ostřejších. Mezi tím udržovala tajné srozumění s Radzivillem, a když jí jednoho posla s listy zadrželi, počínala si dále tím opatrněji. Přestrojen za žebráka překradl se i kněz *Šimon Olekovič* branou do města, a byl do kláštera vpuštěn.

Stavba kláštera Dominikanského, pocházející ze začátku 15. století a v jednom úhlu města při městských hradbách zrovna pod zámeckou horou stojící, poskytovala v čas potřeby dosti bezpečné útočiště, i mohla i obležení vydržeti ¹⁹⁾.

Starosta Baří byl tedy přinucen, klášter skutečně oblehnouti. Za nejvhodnější prostředek, přivesti kněžnu ku kapitulaci, uznal, přetnouti dřevěné trouby, kterými klášter z venku vodu dostával. Na takovou nehodu kněžna ne-

19) Tehdáž při tom klášteře ovšem ještě nestál nynější jeho krásný, vysokou kopulí zpanile vynikající kostel, který mezi nej přednější stavitelské ozdoby Lvova náleží.

byla připravena, a sotva jí z rána vodu zastavili, vyslala již k večeru dvořenína svého Zieleňského (který se potom stal vojvodou Plockým) a druhého služebníka k starostovi s tím vyřízením, že „z vůle Boží odevzdala již dceru svou ve svatý stav manželský knížeti Sluckému, Šimonu Olekoviči, a Eliška že již jest ženou jeho skutečnou, aby to králi oznámil, a tak aby také již od Lukáše z Górký pokoj měla.“

Uslyševše takovou novinu starosta *Petr Baří* i jeho bratr *Stanislav Baří* (který potom byl maršálkem při dvoře královském, pak ale vojvodou a starostou Krakovským) nevelmi pěkně ty dva posly odpravili, vyčítajíce kněžně tvrdšíjnost a zlehčování nejen vrchnosti královské, ale i vzácnosti a poctivosti domu jejich; a dokládajíce, že to předce tak nepůjde, jak sobě kněžna uložila. Že však nastala pochybnost o tom, zdali poslové tito paní své všecko věrně oznámí, uznal starosta za dobré, aby s tím vyřízením bratr jeho *Stanislav* sám ku kněžně se odebral, a jí, co se sluší, pověděl.

Šel tedy *Stanislav Baří* ku kněžně, a ten nepouště se v dlouhou rozmluvu zpřímá i jasně jí vyložil, jaký jest zákon zemský v případě takovém, a jaký trest čeká na toho, kdo se pokouší o cizí ženu, aneb kdo mu v tom dopomáhá. Kněžnu, mající čerstvý příklad přísnosti zákona na knížeti *Dimitru Sanguškovi*, porazil na tato slova takový strach, že jazyk ztratila, a již o hrozném zabití sebe a dcery ani se nezmiňovala. A tak od zastrašené a okřičené kněžny *Stanislav Baří* odešel.

Druhého dne, když starosta po obědě k ní přijiti měl, vzkázala a prosila, aby jenom svého bratra již s sebou nebral, který jí to vykládal. V dlouhé pak rozprávce se starostou, která se až do půlnoci protáhla, a v které starosta měl nemálo co domlouvati a představovati, a konečně i hroziti musel, přivedena jest věc tak daleko, že kněžna slíbila dáti svou dceru zjitra v sekvester, t. j. do zástavy,

s tou výminkou, aby ji starosta hraběti z Górký nevydával dříve, až král o všem zpraven bude.

Tedy třetího dne obležení kláštera Dominikánského jel sám starosta Baří se svou sestrou Herburtoovou Dziedzilovskou pro kněžnu Elišku, a převezl ji do zámku ²⁰⁾ sám z veliké zdvořilosti a uctivosti při ní na stupenkách kolébky (kočáru) stoje.

Kněžna Beata zůstala v klášteře, a místo její zastupovala při Elišce starostova sestra, paní Dziedzilovská. Ale Eliška byla smutná, a nerada od matky se vzdálila; přivejši do zámku sedla sobě na lůžko tváří ku stěně obrácena, a jísti nic nechtěla, leč to, co jí matka posílala.

Druhého dne po vzetí Elišky v zástavu chtěl hrabě z Górký i přátelé jeho, aby mu žena jeho podlé rozkázání královského vydána byla; že však starosta kněžně Beatě slovem se zavázal, že mladou kněžnu hraběti z Górký dříve nevydá, až král o tom, co se již stalo, zpraven bude, nemohly se úsilné žádosti netrpělivého manžela vyplnit.

Kněžna Beata kojila se však vždy ještě naději, že se po její vůli stane. Královi na vzdor chtěla dceru svou knázi Šimonu Olelkovičovi zasnoubiti, a byla by to bez pochyby ve skutek uvedla, kdyby ji s jedné strany v samý čas užité přísnější prostředky, s druhé strany zas bázeň, překročiti zákony zemské, od toho nebyly zdržely. Rozhlašovala nicméně vykonání sňatku s Olelkovičem za věc jistou (čehož jednak nebylo, jak dokládá Lukáš Górnický), kázala dceři, aby sama napsala list ku králi, dajíc zprávu o tom, že již jest manželkou jiného, a tak stavěla svou naději na tu chytrost svou, očekávajíc, že král tomu uvěří, a Elišku Olelkoviči přikne. Také nemálo ještě se spoléhala na přátele své při dvoře, a však, jak se později ukázalo, byli přátelé hraběte z Górký mocnější.

Když tedy se mělo čekati, až co král zkáže, odpravil starosta *Lukáše Górnického* s listy ku králi nazpět. Také

20) Totiž do zámku dolejšího čili nízkého, na jehožto místě nyní velikolepé Skarbkovské divadlo stojí.

Eliška mu dala svůj list s sebou, a sama ho prosila, aby jej věrně královi dodal. Vyjel tedy Górnický, a den před ním vypravil také hrabě z Górký svého služebníka ku králi, který se však hned nerozhodl, pokud se Górnického ne-dočkal, a se svými rádci neporadil.

Když mu Górnický list od kněžny Elišky odevzdal, ptal se ho král, tak-li skutečně jest, že sňatek a svatba Šimona Olelkoviče hned v klášteře byla? Górnický vy-pravoval, co věděl, načež prý král velice na to se rozmrzel, že Olelkovič do kláštera se dostal, a s vášní se vyjádřil proti předkovi jeho.

Konce byl ten, že král naposledy do Lvova zkázal, aby kněžna Eliška hraběti z Górký vydána byla. O tom, jak prý tam dále ve Lvově bylo, jak prý Eliška do kolébky (kočáru) vsedati nechtěla, jak prý se protivovala vůli krá-lovské, o tom všem Lukáš Górnický ve svých „Dziejach korony Polskiej“ nic dále psáti nechtěl, proto že potom již ve Lvově přítomen nebyl.

Kňaz Šimon Olelkovič zdržoval se v úkrytu svém ve Lvově až do konce, ač hrabě z Górký naň pilně číhal, a když přišlo konečné rozhodnutí královské, stíží vyvázl z nebezpečství, které hrozilo životu jeho.

Na konci této druhé části příhod kněžničky Ostrožské pokládám za příhodné, uvesti několik slov rozjímavých, jimižto *August Bělovský* ²¹⁾ svůj úsudek o těchto příbězích pronesti za dobré uznával. „Při rozjímání o druhé části příběhův těchto vyniká především rozdíl a téměř úplný opak toho, co před tím bylo, zvláště v ohledu na počínání královo při tom. Tam jednal rázně a přísně, tu nadobýčejně rozmyslně a lahodně. Ovšem tam též byl zločin: tu nejen zločinu nebylo, ale ani přestupku. Tam měl co jednati s bojovníky, s muži; tu má jednání se ženskou. Pobudky chování se kněžny Beaty, po-

21) V Dzienniku mód Paryzkich na rok 1843 č. 3.

kud se jen vyzpytovati dají, byly zajisté nešlechtné, ba i špinavé; ale vždycky byla ona matkou, a měla právo přivolití neb nepřivolití k sňatku dcery své, a toho práva tak velice šetřil král, že jen po vyčerpání všech prostředkův lahodných ustanovil užiti moci své. Kde se při vládě tak velké mělo tolik ohledu na přirozené právo matky, tam nemuselo býti veliké barbarství. — Jest to jedna z vymožeností rozumu lidského na cestě pokroku, že i nejslabší znenáhla vždy více přirozených práv svých nabývá. Ženštiny mají více práv ve společnosti nynější, než to před třemi sty lety bylo. Jako muž nad ženou, tak i to nerovně větší měli rodiče vládu nad dětmi. Úplná oddanost pod vůli oněch byla heslem dobře vychované dcery, a takovou býti vidíme Elišku, která v tom ohledu může sloužiti za ideal tehdejšího vychování. Všeliké domysly básníkův o jejich tajemných sklonnostech buď k Šimonovi Olelkoviči, buď ku kterémukoliv, brané za pobudky jejího jednání, zdají se mně zaváněti sentimentalností nynější. Pro Elišku dobrým byl mužem Dimitr Sanguško, a rovně dobrým i Lukáš z Górký; s jedním i druhým mohla býti šťastná; a jestli jí skutečně (jak potom se ukázalo) něco život ztrpčilo, to bylo jen to nesvolení matky, s čím se ještě ta nábožná myšlénka, že jí matka svého požehnání nedala, spojila, — i sama úcta k takovému smýšlení byla králi dostatečnou příčinou, že se s takovou bezpříkladnou trpělivostí a tak úsilně o to přivolení matčino staral.“

Než vizme, jak se vedlo dále oběma hlavním osobám vypravování našeho, kněžně Beatě a Elišce.

Kněžna Beata chtěje se pomstiti hraběti Lukáši z Górký, nyní zeti svému, aby žádného jmění po ní nezdědil, ač již věku svého okolo 50 let počítala, za *Albrechta Laského*, vojvodu Sieradzského se vdala. Ten však nemoha s ní vydržeti, poněvadž povahu svou v ničem nezměnila, vyvezl ji na svůj zámek Kežmarský ve Spiši (který od časův krále Sigmunta Luxenburského při koruně Polské v zástavě byl), tam ji u vězení držel a pomalu umořil, tak že u velké bídě a nouzi

život svůj dokonala. K tomu ještě manžel její všechny statky a celý majitek její poutrácel, ano i statky-dcery její plnil²²⁾.

Eliška, nyní *hraběnka z Górký*, se svým manželem nešťastně žila, neb ji velmi tvrdě držel, a také potomstva s ním neměla. Hrabě Lukáš z Górký postoupil v krátce po svém oženění na vojvodu Lenčického, pak byl zároveň generalem Velkopolským, konečně pustiv to stal se vojvodou Poznaňským. Po jeho smrti v Poznani r. 1573 zvolila si Eliška své vdoví sídlo u svého strýce *Basila Konstantina Ostrožského* v Ostrohu, kde dětský věk svůj v blažené nevinnosti byla, ztrávila, u téhož strýce, který ji proti vůli matčině knížeti Sanguškovi byl zasnoubil, a nyní na Ostrohu co velmož první třídy celou litevskou a polskou Rus naplňoval slávou a okázalostí dvoru svého. Však i tu neplynulo jí hojně zřídlo radosti, ba brzy úplně vyschlo, neboť silné sklácení mysli, jakému podléhala hlavně z příčiny matky své a své preveliké přílnulosti k ní, škodlivě působilo na pozdější věk její, a připravilo ji o jasnost rozumu. Paprocký ve svem „Ogrodzie królewskiem (Fol. CCVII.)“ lakonicky o ní připomíná: „Ku stryjovi svemu jechała, a tam umarła, *fuit mente capta*.“

Kterak kníže *Basil Konstantin* s kněžnou Beatou po oně neveselé svatbě Elišky a Dimitra na Ostrohu při soudu vyšel, o tom mně schází zpráv dostatečných. Dost na tom, že od těch dob žil sám na Ostrohu co hlava domu Ostrožských a ohromnými statky vládl, tak že ho počítali na million dvakrát sto tisíc zlatých ročního důchodu. Za to také si nemálo liboval v přepychu a nádheře. Maršálkem jeho dvoru byl jeden z větších vojvodův, kterému platil sedmdesát tisíc ročně za to jenom, že dvakrát do roka v čas větších slavností při něm stával. Dvůr jeho byl neobyčejně četný a skládal se z tisíce i z dvou tisíc lidí²³⁾.

22) Bart. Paprocký v: Ogrodzie królewskiem. Fol. CCVII.

23) Na svém dvoře choval také nějakého Bohdaňa, slavného žrouta, který obyčejně na snídání snědl pečené prase, hus, dva kapouny, hovězí pečení, tři bochníky chleba, celý bochník sýra a k tomu dva hrace (5 mázů) medoviny vypil;

Město Ostroh zvelebil kníže Basil Konstantin znamenitými stavbami i větším počtem lidnatosti. Větší slávu nežli tím vším získal si ale napřed svou válečnou statečností, neb již svého otce, velikého hetmana Litevského, zastával v pozdějších jeho letech velmi šťastně na rozličných polních výpravách, i báli se ho rovněž Tataři a Turci, jako i Moskvané, co nepřátelští sousedé. Byl muž ducha osvíceného, lidumilný, chudým rozdával hojně, a pobožnost vykonával horlivě. Aby nebyl vytrhován v modlitbách, dal si ve všech církvích, do kterých chodíval, zříditi stolice z pozlaceného mosazu, na 4 lokte vysoké a na 2 lokte široké, z předu k zamčení, a třemi okénky po stranách a s předu opatřené. V nich před zrakem lidí ukryt oddával se pokání a pobožnosti. Prvního dne velkého postu zamykal se v Basilianském klášteře Dubenském, vzal na sebe sprosté roucho mniší, a trávil dni a noci postem, zpíváním a modlením²⁴⁾.

Byv horlivým ochráncem církve pravoslavné, staral se také o zvelebení její, povolával na svůj dvůr učence a umělce, pro vzdělání mládeže pravoslavné v Ostrohu školu založil, a řízení její *Harasimovi Smotryckému* svěřil; také vlastní tiskárnu tamže si zřídil, z které pak *první úplně sebrání písma svatého* v jazyku *církeвно - slovanském* s velikým nákladem a staráním téhož knížete a péčí zmíněného Harasima Smotryckého tiskem na světlo vyšlo.

Kníže Basil Konstantin Ostrožský byl vojvodou Kyjevským, maršálkem Volyňským a starostou Vladimírským, umřel téměř sto let věku svého počítaje, teprv roku 1606. Sy-

mimo to všecko sedal, jak povídají, k obědu tak, jakoby nic nebyl jedl, a požíral zas deset kusův hovězího masa, telecího ještě více, rovněž tolik skopoviny, pečené prase, hus, kapouna atd., pil potom střídavě medoviny, vína, kořalky po čtyry hrnce, a piva bez míry. Byl pak postavy dosti vytáhlé, a tak silný, že se směl do třidceti práčův pustiti; nikdy se neopil, a po každém jedění vstal tak od stolu, žeby byl mohl ještě jísti. Člověk takový mohl se jenom na dvoře Ostrožských aneb jemu podobných vyživiti.

24) Niesieckého: Herbarz Polski T. VII. Ostrogski.

nové jeho, kteří ho přežili, Januš a Konstantin, byli již katolíci, a nalézáme později v Ostrohu kollegium Jesuitské a jako v celém Volyni, Podolí, na Bělorusi atd. řeckou církev unitskou.

Roku 1670 rod knížat Ostrozských po meči vymřel, a statky jeho co majorat (ordynacya) přešly na rod knížat Sanguškův.

Důkladné monografie o kněžničce Elišce Ostrozské Poláci posavad nemají. Nicméně sloužila historie její mnohdykráte již za látku pověstí a útvorův básnických. Větší pověst z ní složil *Stanislaw Jašovský* (*Powieści historyczne polskie. Tom I. Elżbieta księżniczka Ostrogska. We Lwowie 1829*). První část příběhův těchto jest také obsahem dvou dobrých dramatických básní. První sepsal známý *J. J. Kraševský* pod titulem *Halszka* ve 3 jednáních (*Poezyje J. J. Krazewskiego. We Wilnie 1838 díl 2*)²⁵⁾, a druhou hrabě *Alexander Przędziecký* pod titulem: *Halszka z Ostroga* v 5 jednáních. (*Próby dramatyczne polskie. Wilno 1841*). Oba zpracovali stejnou látku s rozdílného, sobě protivného stanovišť: Kraševský představuje Dimitra Sanguška co násilníka, jež Eliška nikdy nemilovala, Przędziecký naopak líčí je v obaplném srdečném srozumění.

25) Viz Čas. Česk. Mus. Dvanáctý ročník 1838 str. 564.